
**ПРО ПЕРШИЙ МІЖНАРОДНИЙ СЕМІНАР
"ПІДГОТОВКА НАУКОВИХ ЖУРНАЛІВ
ДО ІНДЕКСУВАННЯ В АНАЛІТИЧНИХ
ІНФОРМАЦІЙНИХ СИСТЕМАХ
SCIVERSE SCOPUS ТА РІНЦ *SCIENCE
INDEX: ПРОБЛЕМИ ТА РІШЕННЯ*"**

А.І. Радченко,
учений секретар Науково-
видавничої ради НАН України

18–19 травня 2011 р. в Москві у Всеросійському інституті наукової та технічної інформації Російської академії наук (ВІНІТІ) відбувся Перший Міжнародний науково-практичний семінар "Підготовка наукових журналів до індексування в аналітичних інформаційних системах *Sciverse SCOPUS* та РІНЦ *Science Index*: проблеми та рішення". Семінар був організований ВІНІТІ спільно з видавництвом *Elsevier*. Участь у ньому взяли понад 150 учасників переважно з Російської Федерації.

Серед запрошених до виступів – працівники ВІНІТІ, ООО "Національна електронна бібліотека" (РФ) та *Thomson Reuters*, менеджери бази даних *SCOPUS* (БД *SCOPUS*) та видавництва *Brill* (Нідерланди), представники наукових і учбових закладів, що видають наукову періодику.

За тематикою всі виголошені доповіді можна розділи на дві групи.

До першої слід віднести доповіді, присвячені питанням, пов'язаним зі входженням до бази даних *SCOPUS*. А саме – вимоги БД *SCOPUS* до видавничої продукції, методичні поради щодо виконання виданнями цих вимог, приклади реформування видань для входження до БД *SCOPUS* на індивідуальному та національному рівнях.

Другу групу склали питання, пов'язані з іншими бібліометричними системами, базами даних та видавцями: РУНЕБ (Російська універсальна наукова електронна бібліотека), РІНЦ (Російський індекс наукового цитування), *eLibrary*, реферативна база ВІНІТІ, *DOI* (*Digital Object Identifier* – цифровий ідентифікатор об'єкта), *ISSN*, *Ulrich's Periodical Directory*, *Thomson Reuters*, видавництво *Brill* тощо.

За інформативним наповненням доповіді були надзвичайно різноманітними: від аналітичних матеріалів щодо представлення конкретних видань у базах даних до суто рекламних комерційних пропозицій виведення періодичного видання на той рівень, коли включення до баз даних стає можливим. Щоправда, жодна консалтингова організація не гарантує входження до БД, адже забезпечення високого наукового рівня видання – справа редакційної колегії. З усіма представленими доповідями та презентаціями можна ознайомитись на сайті ВІНІТІ (<http://www.viniti.ru>) та російського представництва видавництва *Elsevier* ([40](http://www.elsevier-</p></div><div data-bbox=)

science.ru). Можна також звернутись за потрібною інформацією до Науково-видавничої ради НАН України, де виголошені під час семінару доповіді та продемонстровані презентації наявні у електронному вигляді.

Частина цієї інформації була надана учасникам II Науково-практичної конференції "Наукова періодика: традиції та інновації" у вигляді методичних матеріалів.

До цих матеріалів входили:

- коротка довідка про семінар;
- скорочений варіант презентації О.В. Кирилової – працівника ВІНІТІ, експерта *Sciverse SCOPUS* – "Підготовка журналів до індексування у БД *Sciverse SCOPUS*: основні вимоги та правила представлення відомостей" з конкретними рекомендаціями щодо оформлення статей та пристатейних переліків посилань;
- правила написання структурованої анотації до статті національною та англійською мовами;
- інформація щодо *DOI* та принципів його застосування;
- відомості про представлення наукових журналів НАН України у БД *SCOPUS* за різними джерелами;
- матеріали щодо *ISSN* як обов'язкового елемента вихідних відомостей періодичних видань та його значення для *Ulrich's Periodical Directory*;
- короткий огляд процесу відбору наукових журналів до *Thomson Reuters*;
- інформація щодо розповсюдженого на Загальних зборах Російської академії наук видання – "Игра в цифирь", підготовленого Міжнародним математичним союзом і присвяченого результатам вивчення об'єктивності бібліометрії як критерію оцінки ефективності наукової праці.

Висновок авторів цього видання однозначний: оцінка результативності наукової праці та міжгалузеве порівняння успішності установ і вчених на підставі лише статистики цитування є некоректним і недоцільним. Електронна версія книги доступна за адресою:

<http://www.mccme.ru/free-books/bibliometric.pdf>.

Виступи та дискусія під час семінару, спілкування з працівниками редакційних колегій та редакцій наукових журналів НАН України, науково-практичні конференції, що їх проводить Видавничий дім "Академперіодика" НАН України, показують, що для вітчизняної наукової періодики на сьогодні найбільш актуальними є питання задоволення вимог світових наукометричних і реферативних баз даних, узгодження їх з українськими нормативними вимогами та усталеними правилами.

На деяких актуальних для української наукової періодики питаннях, обговорених під час семінару, хотілося б зупинитись детальніше.

ВІНІТІ РАН. На цей інститут покладено функції координаційного центру у царині наукової інформації РФ, задля чого він активно співпрацює з провідними російськими та світовими бібліотеками, світовими базами даних, зокрема *Ulrich Web*, міжнародними та національними центрами *ISSN*.

Самостійно здійснюючи реферування статей, ВІНІТІ видає тематичні реферативні журнали та співпрацює з РУНЕБ. Контрольні примірники російських наукових видань ВІНІТІ одержує в Книжковій палаті Росії, видання інших країн – на підставі двосторонніх угод щодо безоплатного передання примірника видань відповідно до його виходу.

На сьогодні фахівці ВІНІТІ відмічають зміну вхідного потоку видань – наукові журнали стали більш яскравими, але менш інформативними. Водночас, проблемою досі є неухага видавців щодо законодавчо закріплених нормативних вимог до періодики – чітке дотримання періодичності випуску та правильне оформлення вихідних відомостей, неприпустимість виходу спецвипусків чи подвоєних номерів, нумерованих дайджестів або додатків. Ці ж вимоги продубльовані усіма без винятку світовими базами даних наукової інформації. Кількість і обсяг випущених чисел журналу щороку повинні відповідати заявленим у його правоустановчих документах. Для варіацій просто немає місця у структурах БД, отже немає змоги їх атрибутувати, тож вони просто вилучаються з аналітичної обробки і потоку наукової інформації. А разом з ними може бути вилучене й видання-порушник.

Близько половини наукових журналів НАН України надходить до ВІНІТІ, інші влітку цього року одержали листи від Науково-видавничої ради НАН України з пропозицією укласти угоду та надсилати примірники до ВІНІТІ. Такі угоди вже підписано між ВІНІТІ і НАН України щодо постійного надання чотирьох загальноакадемічних видань – "Доповіді НАН України", "Вісник НАН України", "Наука та інновації", "Космічна наука і технологія". Електронні версії періодичних видань до ВІНІТІ надавати не потрібно.

Також було відмічено, що загальним недоліком усіх наукових журналів пострадянського простору є низька культура оформлення статей авторами. Поширене явище – не структуровані, недбало складені, малоінформативні анотації, відсутність коректних відомостей про авторів та їхнє місце роботи. Ці недоліки практично унеможливають здійснення наукометричного опрацювання.

Намагаючись увійти до реферативної бази ВІНІТІ та бази Російського індекса наукового цитування (РІНЦ), можна розробити необхідні заходи щодо ліквідації цих недоліків, зокрема, шляхом введення відповідних вимог у правила для авторів.

Такий крок може стати одним із перших на шляху до світових наукометричних баз.

РІНЦ як продукт, споріднений з *eLibrary* та РУНЕБ, на сьогодні опрацьовує 3 тисячі найменувань періодичних видань (2100 з них наявні на *eLibrary*, причому 1070 – у повнотекстовому відкритому варіанті). За період з 2005 до 2011 рр. представлено 2 мільйони статей та опрацьовано близько 20 мільйонів посилань зі списків літератури, зібрано відомості про 580 тисяч авторів.

Поки що РІНЦ напрацьовує потік видань і приймає журнали до опрацювання практично без обмежень: необхідними умовами є дотримання чіткості виходу, переважно російська та англійська мови видання, бажаною – наявність у інших БД. Водночас, *eLibrary* надає власну базу до популярних пошукових систем, наприклад *Google Scholar* та *Yandex*.

Нещодавно була створена аналітична надбудова до РІНЦ – система *Science Index*. Порівняно з РІНЦ вона є більш гнучкою й оперативною та має ширші перспективи.

Серед них – опрацювання інших видів видавничої продукції, корегування прив'язок матеріалів до авторів і установ силами самих авторів, здійснення ними контролю за переліком власних публікацій та доповнення його, розміщення публікацій на *eLibrary*, збереження електронних версій та керування доступом до них. Використання *Science Index* уможливує врахування видань з цієї системи у зарубіжних БД, зокрема, відповідну угоду укладено з *Elsevier*.

РІНЦ (РУНЕБ, *eLibrary*) є ресурсом, відкритим до співпраці з українськими виданнями, що містять значну частину цитувань російських авторів: аналіз української наукової періодики дозволяє покращувати рейтинги російських науковців.

Протягом останніх 30 років у світі внаслідок загального захоплення наукометричними дослідженнями значно збільшуються пристатейні переліки літератури. Як наслідок – пристатейні переліки іноземних авторів практично удвічі більші, ніж пострадянських, у середньому 20 та 8 посилань відповідно. Коректне оформлення більшої кількості посилань та відомостей про авторів дозволяє збільшувати маси посилань, розширювати цитування, зрештою – сприятиме підвищенню рейтингів.

У цей же час актуальними є такі статистичні відомості: за різними оцінками у світі випускають 40–60 тисяч назв наукових періодичних видань. З них близько трьох тисяч містять 80 % цитованих статей та 92 % посилань, близько 4 % журналів публікують 30 % "помітних" статей, така ж кількість журналів одержує понад половину цитувань, 20 % наукових журналів містять 80 % наукової інформації. Решта видань створює необхідний для наукового постулу "білий шум".

Загальна мета – досягнення більших індексів цитування, що залежно від галузі знань мають свої граничні значення. Так, середня цитованість предметної статті в галузі молекулярної біології становить 40, а у математиці – 4 рази за дворічний період після виходу статті. При цьому жодна наукометрична система не враховує "позитивними" чи "негативними" (такими, що заперечують результати або висновки, одержані цитованим автором) є цитування. Отже, високий індекс цитування може мати автор хибних теорій чи неякісних результатів.

Зростанню цитованості статей загалом сприяє збільшення їхнього потоку, збільшення кількості авторів статей, у тому числі залучення зарубіжних учених до співпраці як авторів статей, рецензентів, членів

редакційних колегій, розширення пристатейних списків посилань, систематичне опублікування оглядових матеріалів, актуалізація сайтів, створення англійських версій, надання фахової допомоги авторам для методично правильного написання статей і анотацій, для здійснення коректного перекладу необхідних матеріалів англійською мовою.

SCOPUS. На сьогодні БД *SCOPUS* містить відомості про понад 18 тисяч назв періодичних видань, до яких належать наукові журнали, книжкові серії, праці конференцій (близько 10 %).

Усвідомлюючи глобалізаційні тенденції, одночасне зростання співпраці та конкуренції між окремими ученими та науковими установами по всьому світі, підвищення швидкості інформаційного обміну та "зменшення" відстані між автором і його потенційною аудиторією, *SCOPUS* прагне швидшого розширення потоку опрацьовуваних ним видань. Адже чим ширший пошук, тим більш релевантним є результат, а у світі щохвилини вчені продукують три нові статті.

Задля забезпечення більш повного огляду наукової видавничої продукції *SCOPUS* одночасно працює у кількох напрямках: створено дочірні бази даних опрацювання видань з гуманітарної галузі. Упроваджено систему підрахунку бібліометричних коефіцієнтів (фактично, індексів цитування) – поки що проіндексовано 18 тисяч статей з 400 журналів. Крім того, *SCOPUS* купує архіви періодичних видань і окремих видавців, та бази даних. Наприклад, ним нещодавно придбано базу *MedLine*, хоча з бібліометричною метою одержана інформація практично не може бути використана, адже вона представлена в іншій формі: часто наведені у *MedLine* відомості про видання не відповідають вимогам *SCOPUS* (більшість недоліків – невідповідне оформлення пристатейних переліків посилань). Однак згодом це питання буде вирішено, а поки що експерти *SCOPUS* радять активним виданням, зацікавленим у співпраці і представленим у *MedLine*, укласти з *Elsevier* пряму угоду, виконавши вимоги БД *SCOPUS*.

При цьому важливо усвідомлювати, що БД *SCOPUS*, як і будь-яка інша бібліометрична база, – це механічна система, що опрацьовує інформацію з пристатейних переліків, порівнюючи нові надходження з уже наявними в системі. Порівняння здійснює автомат. Тому пристатейні переліки можуть працювати на наукометричні показники науковців чи установ тільки тоді, коли вони придатні до машинного розбору системою БД *SCOPUS*.

Окрім цих "пакетних" надходжень нових видань, *SCOPUS* здійснює постійний розгляд нових пропозицій-заявок від видавців. Це близько 2 тисяч заявок на рік, понад 50 % яких працівники та експерти *SCOPUS* відхиляють на різних стадіях відбору. Видання, що одержало відмову, не розглядатимуть протягом наступних двох років. Тож перед тим, як надсилати заявку, слід переконатись, що видання дійсно відповідає висунутим вимогам.

Якими ж є вимоги та критерії відбору *SCOPUS*?

Видання повинно мати чітку редакційну політику, тематичне спрямування, цільову аудиторію, дотримуватись визначеної періодичності та встановленого графік виходу чергових номерів та не порушувати його подвоєними номерами, додатковими випусками тощо.

Обов'язкові умови: наявність *ISSN* (Міжнародного стандартного номеру серіального видання) та внесення до *Ulrich's Periodical Directory* (система, що нею користуються всі бази даних як загальною довідковою, містить 631,4 тисячі записів про наукові періодичні видання). Паризьке бюро *ISSN*, через яке одержують номери українські видання, надає інформацію до *Ulrich's Periodical Directory* автоматично. Додатково довідку щодо наявності в *Ulrich's Periodical Directory* можна отримати на сайті *Ulrich's Web*, на цьому ж сайті містяться відомості щодо подання відповідної заявки на входження.

Необхідними також є: апарат рецензування статей (колектив рецензентів, принципи здійснення – одно- чи кількаетапне, "сліпе" чи відкрите, наявність анкети для рецензента); міжнародний склад редакційної ради (колегії) видання та міжнародний склад авторів. Розглядаючи заявку, *SCOPUS* здійснює аналіз продуктивності та показників цитування (у тому числі, індекс Хірша) трьох редакторів (членів редколегії) видання.

Усі номери видання повинні вміщувати зміст англійською мовою, так само англійською – відомості про авторів (прізвища та ім'я, місце роботи з адресою наукової установи), анотації та ключові слова до всіх статей. Відомості щодо статті (автори та установи, де вони працюють, назва статті, резюме та ключові слова, пристатейні бібліографічні переліки) повинні бути наведені у журналі національною та англійською мовами разом із основним текстом статті. Розміщення цієї інформації тільки в окремих розділах видання – "Наші автори", "Зміст англійською", "Резюме англійською" – неприпустиме.

Разом із заявкою до *SCOPUS* слід надсилати приклади статей (до десяти) у форматі pdf, бажано англійською та не обов'язково з одного номера. Це дозволяє оцінити дотримання вищенаведених вимог до оформлення та якості контенту.

Пристатейні переліки посилань мають бути наведені англійською мовою (якщо цитовані джерела є англійськими) або транслітеровані латинкою та сформовані відповідно до одного з найбільш поширених світових стандартів. У БД *SCOPUS* немає одного стандарту на оформлення пристатейних переліків. Ця база послугоується вісьмома найбільш відомими у світі, наприклад стандартом Бібліотеки конгресу США. Окрім того, в Інтернеті можна розшукати програми для автоматичного компонування описової бібліографічної інформації у вигляді переліка посилань за основними світовими стандартами. Щоби вибрати для себе стандарт, експерти радять підключитись до БД *SCOPUS* на 30 днів безкоштовного тестового доступу.

Достатнім для врахування посилання буде такий набір інформації: перший автор, джерело цитування (назва видання), рік, том, номер,

сторінковий інтервал, за наявності — індекс *DOI*. Ця інформація наводиться через кому та повинна бути набрана романським алфавитом (латинкою), назви видань (якщо вони не англійські) та прізвище автора наводяться у транслітерації.

Водночас, система посилань існує для того, щоби зацікавлений читач міг одержати додаткову інформацію, а необхідний для БД перелік не містить потрібної інформації. Тому експерти *SCOPUS* радять розміщувати два варіанти переліку посилань — традиційний перелік, для задоволення потреб читачів та ВАК, і *references* — для здійснення бібліометричного аналізу.

Обов'язковою на сьогодні є наявність англomовного веб-сайту видання. На такому сайті з англomовним інтерфейсом повина бути розміщена не тільки постійна інформація про видання й редакційну колегію, але й поточна інформація про свіжі випуски — їхні змісти та анотації до статей.

Розміщення повних текстів не є обов'язковою умовою, рішення про відкритий доступ до видання приймає виключно його редакційна колегія. За регулярністю актуалізації сайту експерти *SCOPUS* оцінюють дотримання виданням графіка виходу, що свідчить про вдале керування виданням і наповнення його портфеля. Важливим показником є якість, рівень англійської мови на сайті та у самому виданні.

Однозначно не приймає *SCOPUS* видання, які друкують не оригінальні статті (перекладні, інформаційні, за винятком тематичних оглядів, рекламні тощо); не мають пристатейної бібліографії до переважної більшості статей; надають короткі, неінформативні резюме неграмотною англійською мовою; мають виробничо-технічне, рекламно-інформаційне, ділове спрямування, тобто не наукові журнали; виходять з порушенням графіку; не мають *ISSN*; не мають веб-сайтів.

Thomson Reuters. Усі вищенаведені вимоги актуальні і для багатьох інших баз даних, зокрема для бази *Thomson Reuters*. Ця компанія є власником програмної оболонки *Web of Knowledge*, призначеної для користування базами даних, однією з яких є *Web of Science*. Остання слугує основою для складання рейтингу *Master Journal List* та обрахунку імпаکت-фактора.

На розгляд до *Web of Science* надходить щорічно близько двох тисяч заявок видань, лише 10—12 % з яких приймаються до опрацювання. Відбір журналів здійснюють експерти, серед яких професіонали інформаційного бізнесу, бібліотекарі, фахівці у відповідній предметній галузі. При цьому до розгляду приймаються не тільки виключно англomовні журнали: так само, як і для *SCOPUS*, достатньо наявності у виданні англomовної інформації про авторів та ґрунтовних структурованих анотацій.

Для подання журналу на розгляд до *Thomson Reuters* слід відправити заявку-есе (*Journal Selection Essay*). Детальна інформація з цього питання наведена на веб-сайті *Thomson Reuters*, у тому числі й російською мовою. Окрім заявки до *Thomson Reuters* паперовим виданням слід відправити найсвіжіший номер видання та фактично "оформити передплату" на нього,

надсилаючи всі наступні числа відповідно до виходу. Електронні видання повинні надати повний доступ до вмісту журналу (адреса, логін, пароль).

Процедура відбору є тривалою, надходження повторної заявки може її додатково затримати. З питаннями щодо відбору видань можна звертатися за адресою:

tr.pubrelations-journals@thomsonreuters.com.

Щоб перевірити статус видання, треба відправити запит на сторінці:

<http://science.thomsonreuters.com/info/jrneval-status/>.

Однак слід зазначити, що маючи у своїй базі даних понад 11 тисяч назв наукових журналів, *Thomson Reuters* не залучає всіх їх до обрахування наукометричних показників, а опрацьовує щорічно певну вибірку з цих видань. Критерії визначення вибірки невідомі. Зрозуміло, що видання, установи, країни, які мають більший інформаційний потік, повніше представлені у *Web of Science*, мають вищі шанси на входження до вибірки, отже й на одержання вищих рейтингів. Як висновок – вищі рейтинги має той, хто вкладає в науку та опублікування результатів наукових досліджень більше фінансування.

На завершення хочу привернути увагу до тези, яка звучала протягом усього семінару від усіх доповідачів: будь-яка база даних – механічна система, що містить безліч помилок та повсякчас дає некоректні результати пошуку, а пошук одної відповіді за різними критеріями приводить до одержання різних результатів.

Яскравим прикладом цього є інформація щодо наявності видань НАН України у БД *SCOPUS*. Так, за даними, наведеними у наших журналах, дев'ять з них представлені у *SCOPUS*. За даними ВІНІТІ таких журналів три ("Сверхтвердые материалы", "Физика низких температур", "Цитология и генетика"), а за даними Вікіпедії – 23. Пояснити це можна різними параметрами пошукового запиту. Якщо редакція чи зацікавлений у рейтингах України фахівець шукає відомі українські видання по назвах, у тому числі й за англійськими версіями, то, відповідно, одержує й більший показник. Фахівці з ВІНІТІ шукали періодику з країн СНД і на запит "Україна" знайшли лише три видання, отже решта представлених у *SCOPUS* журналів НАН України з Україною і Академією не кореспондуються, є загубленими для наших рейтингів.

Причини цього різні – зміни назв видання протягом його існування, розбіжності у транслітерації чи перекладі цих назв. Але основна полягає у тому, що наші журнали потрапляють до *SCOPUS* переважно з рук іноземних видавців, які здійснюють видання англійських версій наших наукових журналів – *Elsevier*, *Pleiades Publishing*, *Begell House* та ін. Найчастіше інформація про приналежність до української науки наукових результатів цих статей є загубленою.

Тож перші кроки до підвищення рейтингів наших журналів, науковців, наукових установ, Національної академії наук України, всієї української науки мають полягати не у поданні заявок до наукометричних баз, а у

вивченні наявної в них інформації – відповідність *ISSN*, актуалізація відомостей в *Ulrich's Periodical Directory*, відслідковування дотримання однієї назви видання у *SCOPUS* та інших тематичних базах даних, коректне наведення інформації про українське "походження" журналів, які видають іноземні видавці.

Далі на часі – приділення належної уваги культурі оформлення статей відповідно до загальноприйнятих вимог: повнота відомостей про авторів і публікації, викладені грамотно не тільки українською, але й англійською мовами. І, нарешті, створення фахових, інформативних, постійно поновлюваних веб-ресурсів, що свідчитимуть про високу якість та значущість наукових досліджень і професійний рівень їхнього представлення.